

УДК 323.15+316.347(497.2=161.2)

ЯКИМОВА АНТОНІНА

філолог, викладач французької та англійської мов, перекладач, виконавчий директор Спілки українських організацій Болгарії (м. Софія, Болгарія)

I AKIMOVA ANTONINA

philologist, a lecturer of French and English, translator, executive director of the Society of Ukrainian Organizations of Bulgaria (Sofia, Bulgaria)

Бібліографічний опис:

Якімова, А. (2019) Збереження етнонаціональної ідентичності українців у Болгарії: історичний та сучасний контексти. *Народна творчість та етнологія*, 5 (381), 51–57.

Iakimova, A. (2019) Preservation of Ethno-National Identity of Ukrainians in Bulgaria: Historical and Current Contexts. *Folk Art and Ethnology*, 5 (381), 51–57.

ЗБЕРЕЖЕННЯ ЕТНОНАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНЦІВ У БОЛГАРІЇ: ІСТОРИЧНИЙ ТА СУЧАСНИЙ КОНТЕКСТИ

Анотація / Abstract

Мета статті – проаналізувати проблему збереження етнонаціональної ідентичності українців Болгарії в історичному та сучасному контекстах. В історичному контексті ідентичність українців у Болгарії представлена різними документальними пам'ятками, які зберігаються в болгарських архівах, бібліотеках, музеях та монастирях.

Авторка звертає увагу на той факт, що після зруйнування в 1775 році Запорозької Січі Катериною II українські козаки поселилися в Добруджі (1775–1828), організувавши там так звану Задунайську Січ, зберігши при цьому свій побут та звичаї. Зокрема, у 1820-х роках велика група козаків оселилася в приморському селі Бяла (нині – м. Бяла Варненської обл., Болгарія), нащадки яких жили тут до початку ХХ ст.

Одночасно відомі українські вчені Ю. Венелін, В. Григорович, М. Драгоманов зробили вагомий внесок у розвиток болгарської науки у ХІХ ст.

Особливу увагу звернено на початок ХХ ст., коли в Болгарії починають створюватися перші українські громадські організації. Першою такою відомою організацією було Українсько-болгарське культурне товариство, ініційоване болгарським ученим І. Шишмановим на початку 1918 року. У 1921 році була створена перша українська емігрантська організація «Українська громада», яку очолив В. Филонович. 14 жовтня 1933 року українські емігранти об'єдналися в Союз українських організацій Болгарії.

Після Другої світової війни діяльність українських організацій у Болгарії, як і інших національних меншин, була заборонена. Одночасно з демократичними змінами в Болгарії у 1989 році з'явилася можливість об'єднання національних меншин у громадські організації. У 90-х роках ХХ ст. в Болгарії почався процес формування і становлення сучасної української діаспори. 1 березня 2013 року українці об'єдналися в Спілку українських організацій Болгарії. Традиційно українці організують заходи, які мають на меті привернути увагу до своєї ідентичності: дні української культури (Бургас), свято українського Різдва (Пловдив), конференція «Драгоманівські студії» (Софія),

беруть активну участь у святкуванні Дня вишиванки, покладання квітів до пам'ятників відомим українцям, вшанування українських національних свят та пам'ятних дат. Щорічно проводиться панахида за вшанування жертв Голодомору 1932–1933 років у церкві Святої Неділі в Софії.

Російсько-українська війна, яка розпочалася 20 лютого 2014 року зі вторгнення Росії на територію України, спонукала українців Болгарії вийти на різноманітні акції протесту – протести перед Посольством РФ, протестні акції з метою привернути увагу болгарської громадськості до актуальної проблеми своєї Батьківщини. У таких акціях завжди присутні атрибути української державної символіки.

Ключові слова: етнонаціональна ідентичність українців, Болгарія, історичний та сучасний контексти, українські емігранти, українська діаспора.

The article is aimed at the analysis of the problem of ethno-national identity of Ukrainians in Bulgaria preservation in historical and current contexts. In historical context the identity of Ukrainians in Bulgaria is represented by various documentary monuments that are stored in Bulgarian archives, libraries, museums and monasteries.

The authoress draws attention to the fact that after Zaporizka Sich destruction by Catherine II in 1775, Ukrainian Cossacks have settled in Dobrudja (1775–1828), organizing the so-called Zadunai Sich, while maintaining their everyday life and customs. In particular, in the 1820s a large group of Cossacks has settled in the seaside village of Byala (at present the city of Byala, Varna province, Bulgaria), whose descendants live here until the beginning of the XX century.

At the same time, well-known Ukrainian scientists Yu. Venelin, V. Hryhorovych, M. Drahomanov have made a significant contribution to the development of Bulgarian science in the XIX century.

Particular attention is paid to the beginning of the XX century, when the first Ukrainian public organizations are formed in Bulgaria. Ukrainian-Bulgarian Cultural Society, initiated by the Bulgarian scientist I. Shishmanov at the beginning of 1918, is the first such well-known organization. In 1921 the first Ukrainian emigrant organization *Ukrainian Community*, headed by V. Fylonovych, is formed. On October 14, 1933, Ukrainian emigrants have rallied into the Society of Ukrainian Organizations of Bulgaria.

After World War II the work of Ukrainian organizations in Bulgaria, as well as other national minorities, is banned. At the same time as the democratic changes in Bulgaria in 1989, the opportunity to unite national minorities in public organizations emerges. In the 1990s in Bulgaria the process of formation of the modern Ukrainian diaspora has been started. On March 1, 2013, the Ukrainians have rallied into the Society of Ukrainian Organizations of Bulgaria. Traditionally Ukrainians organize events aimed at the attention drawing to their identity: the days of Ukrainian culture (Burgas), the holiday of Ukrainian Christmas (Plovdiv), the conference *Drahomanov Studies* (Sofia), participate actively in the celebration of Vyshyvanka Day, flowers laying upon the monuments of famous Ukrainians, commemoration of Ukrainian national holidays and dates. Annually a requiem to commemorate the victims of Holodomor of 1932–1933 at St. Nedelya Church in Sofia is held.

The Russian-Ukrainian War, which has started on February 20, 2014 with the Russia invasion into the territory of Ukraine, prompts the Ukrainians of Bulgaria to take part in various protest actions – protests before the Russian Federation Embassy, protest actions in order to attract attention of the Bulgarian public to the topical problem of their homeland. Attributes of Ukrainian state symbols are always present in such actions.

Keywords: ethno-national identity of Ukrainians, Bulgaria, historical and current contexts, Ukrainian emigrants, Ukrainian Diaspora.

В історичному контексті ідентичність українців у Болгарії представлена різними документальними пам'ятками, які зберігаються в болгарських архівах, бібліотеках, музеях і монастирях. Саме тому авторка поставила за мету звернути на них ще раз увагу як на маркери ідентичності українців на болгарських теренах. До найдавніших пам'яток належать рукописне Євангеліє з Галича (1568 р., Музей Відродження, м. Свиштов), Острозька біблія (1581 р., Національна бібліотека ім. Святих Кирила та Мефодія – 2 примірники, Рильський

монастир – 3 примірники). Загалом у Болгарії зберігається близько 60 примірників різних українських стародруків XVI–XVII ст. із львівської та острозької друкарень, а також друкарні Києво-Печерської лаври [7, с. 12–15].

Починаючи з XI ст., з Київської Русі в Болгарію проникають Життя святих Ольги, Бориса та Гліба, Феодосія Печерського. У 1842 році на північній стіні каплиці «Іван Богослов» у Рильському монастирі іконописець Дімітар Молеров створив поясне зображення святих Феодосія Печерського

та Дмитрія Ростовського. У 1844 році на північній стіні головної церкви Рильського монастиря Дімітар Зограф зобразив Феодосія і Антонія Печерських та Дмитрія Ростовського у повний зріст. У 1847–1848 роках Захарій Зограф написав давньоруських святих Бориса і Гліба та Дмитрія Ростовського в церкві Троянського монастиря. Культурний взаємовплив здійснювався через особисті контакти давньоруських і болгарських просвітителів, через безпосереднє спілкування русів і болгар в області нижнього Дунаю, через спілкування вихідців з Київської Русі і Болгарії, що перебували в монастирях Константинополя та Афона.

Після зруйнування в 1775 році Запорозької Січі Катериною II українські козаки поселилися в Добруджі (1775–1828), організувавши там так звану Задунайську Січ, зберігши при цьому свій побут та звичаї. Зокрема, у 1820-х роках велика група козаків оселилася в приморському селі Бяла (нині – м. Бяла Варненської обл., Болгарія), нащадки яких жили тут до початку ХХ ст.

У першій половині ХІХ ст. в Болгарії побували відомі українські вчені-дослідники Юрій Венелін і Віктор Григорович. За вагомий внесок у дослідження болгарської народної творчості їхніми іменами названо вулиці в Софії та інших болгарських містах. У 1873 році болгарськими землями подорожував відомий український композитор Микола Лисенко.

У визвольній війні 1877–1878 років героями епопеї на Шипці стали видатний діяч українського театру Микола Садовський (М. Тобілевич) та його друг Йосип Шевченко, які хоробро боролися в добровольчому загоні і були нагороджені за мужність і відвагу Георгіївським хрестом. З лютого до липня 1878 року Йосип Шевченко був губернатором Благоевградського округу. Добровольцем брав участь у війні Андрій Лисенко – брат композитора Миколи Лисенка. Михайло Драгомиров (родом з Конотоп) – військовий діяч, генерал, керував операцією з форсування Дунаю, учасник обо-

рони Шипки, національний герой Болгарії, почесний громадянин болгарського міста Свіштов.

З відкриттям у 1888 році першого болгарського університету болгарський уряд запросив відомого українського вченого Михайла Драгоманова очолити кафедру загальної історії. 28 серпня 2019 року виповнилося 130 років із часу його прибуття в болгарську столицю. М. Драгоманов став першим професором у нововідкритому університеті, який тоді йменувався Вищою школою, сприяв його становленню, виховав плеяду талановитих болгарських дослідників. Вагомим був внесок ученого у становлення першого наукового журналу «Сборник за народни умотворения, наука и книжнина», у розвиток молоді болгарської науки, зокрема болгарської фольклористики. М. Драгоманов активно сприяв розвитку українсько-болгарських наукових і культурних зв'язків. У Науковому архіві Болгарської академії наук, у фонді професора І. Шишманова, зберігається софійський архів М. Драгоманова, доступний для дослідників. В Університетській бібліотеці Софійського університету міститься особиста бібліотека вченого.

На початку Першої світової війни у Львові були створені дві організації – Головна Українська Рада (ГУР) та Союз Визволення України (СВУ), які вважали за необхідне серед своїх завдань донести до відома Болгарії та Туреччини стремління українців звільнитися з-під домінування Росії, навіязати особисті контакти і в такий спосіб забезпечити позитивне ставлення до українців. На початку жовтня 1914 року до Болгарії вирушили представники СВУ доктор права Лев Ганкевич та наддніпрянський емігрант Маріян Меленевський. Незабаром, після прибуття в Софію, М. Меленевський виїхав до Туреччини, а Ганкевич залишився в Софії, де познайомився з відомими болгарськими політиками, журналістами, вченими. Згодом до Болгарії прибули представники ГУР Лонгин Цегельський та Степан Баран. Обидва – адвокати і блискучі публіцисти.

О. Павлишин припускає, що до їх приїзду Л. Ганкевич посприяв перекладу болгарською мовою брошури Л. Цегельського «Не освободителница, а потисница на народите (Как Русия “освобождава” Украина)» (Софія, 1914) [2, с. 380]. Восени 1914 року в Софії болгарською мовою вийшла коротка історія України М. Грушевського [5].

Посольство Австро-Угорщини представило українських делегатів урядові Болгарії, сприяло їх контактам з державними діячами, міністрами, депутатами та редакторами газет. Усім болгарським політикам українці подарували брошуру С. Рудницького «Україна та Українці» німецькою мовою та брошуру Л. Цегельського болгарською мовою. Болгарські газети «Камбана», «Народни Права», «Воля», «Работнический Вестник», «Народ» опублікували ряд статей з українського питання. Українці побували в гостях у професора І. Шишманова, який згодом виклав своє бачення українського питання в статті «Ukrainische Nachrichten», опублікованій у Віснику СВУ. У 1916 році Вісник СВУ опублікував статтю І. Шишманова «Роля України в болгарським відродженню. Вплив Шевченка на болгарських поетів передвизвольної доби», перекладену Л. Ганкевичем українською мовою. Можна припустити, що в І. Шишманова Л. Ганкевич познайомився з його учнем М. Арнаудовим, якому подарував «Кобзар» Т. Шевченка з автографом «Професорови М. Арнаудови на спомин Софія 12/4.915. Д-р Лев Ганкевич» [6].

Своєю місією українці – представники СВУ і ГУР – привернули увагу болгарських державників і болгарської преси до України, українців і українського питання. Цей інтерес утримувався до 1918 року, коли в Болгарію прибула перша дипломатична місія Української Народної Республіки і продовжила цю роботу (1918–1921). На кошти посольства почав видаватися часопис «Украинско-Български Преглед» і місячник «Украинското Слово».

На початку ХХ ст. українці в Болгарії починають ідентифікувати себе через

об'єднання в українські громадські організації. Згадка про перше таке об'єднання відноситься до початку 1918 року. Болгарський учений Іван Шишманов виступив ініціатором і організатором Українсько-болгарського культурного товариства, яке й очолив [4, с. 393]. Наприкінці березня вченого призначили послом Болгарії в Україні і він виїхав до Києва, а діяльність Товариства призупинилася. На початку 1926 року І. Шишманов знову повернувся до цієї ідеї. 17 лютого 1926 року на установчих зборах було затверджено статут і обрано керівництво на чолі з І. Шишмановим [4, с. 394–395]. Після передчасної смерті вченого у 1928 році Товариство тимчасово очолював український скульптор М. Паращук. На установчих зборах 15 лютого 1932 року головою Товариства було обрано професора М. Арнаудова [4, с. 396]. До складу Товариства входили українці і болгарська інтелігенція.

У 1921 році була створена перша українська емігрантська організація «Українська Громада», яку очолив В. Филонович. «Українська Громада» мала клуб-читальню в Софії, філії в містах Варна, Пловдив, Русе, Шумен, Бургас, у с. Кочериново. За активної участі В. Филоновича в Болгарії було закладено низку українських організацій. М. Паращук доклав багато зусиль для об'єднання всіх українських організацій і створення 14 жовтня 1933 року Союзу українських організацій Болгарії (СУОБ). 4–5 листопада 1934 року відбувся Перший з'їзд СУОБ. Про цю подію повідомив журнал «Тризуб» [3].

У 1927 році в Софії українські емігранти встановили пам'ятник М. Драгоманову. Серед інших пам'ятників, які ідентифікують українців у Болгарії, слід назвати пам'ятний знак Лесі Українці у Владаї, пам'ятник Т. Шевченку в Софії, Ю. Венеліну у м. Габрово, генералу М. Драгомирову у м. Свіштові, пам'ятник українським воїнам, полеглим за свободу Болгарії, у м. Варні, пам'ятну дошку українським воїнам, які загинули за визволення Болгарії в 1877–1878 роках, у м. Плевені, меморіальну дошку в Софії на вул. Хан

Крум, № 11, де в 1918–1920 роках містилося посольство УНР, пам'ятну дошку на честь українського скульптора Михайла Паращука на вул. Дондуков, № 37 та ін.

Збереглося багато документальних матеріалів, які розкривають, як українці представляли свою ідентичність у Болгарії в 20–30-х роках ХХ ст. У національному одязі вони приходили покладати квіти на могилу М. Драгоманова, завжди були присутні такі елементи української державності, як жовто-блакитний прапор і стрічки, тризуб, виконувався гімн «Ще не вмерла Україна» та «Заповіт» Т. Шевченка. У 1921 році на вшануванні пам'яті М. Драгоманова був присутній його внук Дімітар Шишманов, який у листі до батьків від 24.06.1921 року описав церемонію, зауваживши, що «могила була гарно прибранна, прикрашена квітами, обрамлена червоним пармаклаком. Поставлений новий великий хрест, пофарбований в голубий колір з жовтим написом. Усі українці-вояки, які живуть в гуртожитку, прийшли на могилу строем і принесли і поклали величезний вінок з живих квітів з національними стрічками. Крім того, поклали і інший вінок, оригінально виготовлений з голубих і жовтих польових квітів у вигляді українського герба [Д. Шишманов намалював тризуб. – А. Я.]. <...> хор виконав “Вічна пам'ять” і “Ще не вмерла Україна” [1, л. 35–35 гр.]».

Українці організовано взяли участь у похоронах патріарха болгарської літератури Івана Вазова, який помер 22 вересня 1921 року. Г. Крупицький так описав цей факт: «Коли було потрібно заманіфестувати, аби показати себе як націю окрему від Росії (тут особливо це потрібно, бо болгарі мало відрізняють нас від росіян), всі організації брали живу участь в цьому, як було це під час похорону великого болгарського письменника І. Вазова, де і українці займали першорядне місце, попереду знаменоносець з прапором, по бокам якого два асистенти, а далі по чотирі рядами і то біля 80-ти українців. Росіяне тоді спасували перед нами і з

задрістю дивувались на нашу організованість» [4, с. 238].

Українці влаштовували панахиди в болгарських церквах на роковини Симона Петлюри, урочистості з нагоди річниць проголошення незалежності України у 1918 році. Проте найпотужнішим етнонаціональним маркером української нації був і залишається Тарас Шевченко. Українські емігранти ставилися до вшанування пам'яті Шевченка як до національного свята і проводили його надзвичайно урочисто: спочатку панахида в церкві, потім – урочисте засідання, а на завершення – концерт. У заходах брала участь і болгарська громадськість. У 1921–1942 роках Шевченківські свята влаштовувалися в таких болгарських містах, як Софія, Пловдив, Русе, а в м. Варні у 1929 році було створено Українське культурне товариство ім. Шевченка [4, с. 385]. У 1938 році на софійському радіо пройшла радіогодина, присвячена видатному українському поету і борцю за вільну Україну Тарасу Шевченку [4, с. 416].

У той час, як у болгарській пресі точилися дискусії щодо українського питання, рапорти агентів відділу Державної безпеки болгарської Дирекції поліції засвідчили, що вони чітко ідентифікували Україну як державу: «За Брестлитовським миром Україна була визнана незалежною державою, яка об'єднала всі свої землі – Велику Україну, Галицьку Україну і Підкарпатську, якою є Буковина» [4, с. 245–246]. Те ж саме стосується і українських емігрантів на території Болгарії [4, с. 247]. Так, наприклад, у рапорті від 01.07.1938 року про засновника Українського культурного об'єднання (УКО) В. Колісниченка повідомлялося, що він «народився на Харківщині 1896 року, неодружений, власник паспорта Нансена, у Болгарії – з 1922 року. У минулому був учителем і по прибутті в Болгарію записався до Вільного університету, але не закінчив його і почав працювати на різних роботах. Потім зайнявся столярними роботами. На вул. Цар Сімеон, № 30 мав столярну майстерню. Серед емігрантів мав добру славу – як

добра й порядна людина. Допомігав співвітчизникам і організації. Антибільшовик за політичною приналежністю, націоналіст-ідеаліст. В архіві політичної поліції на нього була заведена справа 31332» [4, с. 317].

Після Другої світової війни діяльність українських організацій у Болгарії, як і інших національних меншин, була заборонена. М. Паращук, який позиціонував себе українцем і відстоював ідею незалежності України, підкреслював, що іноді було просто небезпечно визнавати себе українцем. У повоєнний час поліція продовжувала слідкувати за діяльністю українців. В агентурному звіті від 11.02.1955 року про зв'язки М. Паращука та його діяльність в українських організаціях повідомлялося: «МИХАЙЛО ПАРАЩУК очолює український сепаратистський рух в Болгарії з 1928 р. <...> Його найближчими однодумцями були ОРЛОВ (який навмисне називався ОРЛІВ) і ходив демонстративно одягнений в український одяг <...> СТОЛЯРЧУК – співак хорист з Народної опери, який і зараз тут і служить в опері; КСЕНІЯ СКОРОПАДСЬКА, одружена з інженером СТОЛЬНИЦЕЮ, вчителька французької мови в інституті культурних зв'язків з закордоном, дочка останнього ГЕТЬМАНА України, коли Україна у 1917 р. була окупована німцями <...> МИХАЙЛО ПАРАЩУК надрукував низку статей у 1936–1939 рр. про вільну Україну і братерство українців і болгар у газетах “Зора”, “Слово” і “Мир” <...> Сам ПАРАЩУК мав обширну і багату українську літературу і бібліотеку, яка знаходилася до бомбардувань [під час Другої світової війни. – А. Я.] в його будинку» [4, с. 289].

У повоєнний період ідентифікації українців сприяли літературні та мистецькі контакти між Україною та Болгарією. У листопаді 1959 року в Софії відбулася Перша декада українського мистецтва і культури. На V Міжнародний з'їзд славистів у 1963 році в Софію прибула українська делегація, очолювана М. Рильським, до складу якої входили літературознавці Є. Кирилюк, О. Білецький, О. Дейч. У 1970-х роках у Болгарії побували

відомий український учений-драгоманознавець професор І. Романченко, мистецтвознавець і український болгарист Д. Степовик – автор монографії про українського скульптора М. Паращука.

Проте за радянських часів у більшості пересічних болгар виробився стереотип про СРСР як лише Москву і Росію, усіх вихідців із СРСР вони називали росіянами, а дехто продовжує це робити й зараз. Власне це може бути одним з яскравих прикладів негативного наслідку гегемонії Москви в так званому «союзі рівноправних республік», який призвів до викривленого сприйняття СРСР іноземцями. Тому, незважаючи на багате історичне минуле, залишається актуальним питання дослідження української ідентичності в Болгарії та її маркування.

Одночасно з демократичними змінами в Болгарії у 1989 році з'явилася можливість об'єднання національних меншин у громадські організації. У 90-х роках ХХ ст. в Болгарії почався процес формування і становлення сучасної української діаспори. Українські організації, що утворилися – фундація «Мати Україна» (м. Софія, 2000), «Діаспора-Україна» (м. Бургас, 2003), «Добруджа-Україна» (м. Добрич, 2004), «Пловдив» (м. Пловдив, 2012), об'єдналися 1 березня 2013 року в Спілку українських організацій Болгарії. Уже традиційно українці організовують заходи, які ставлять за мету привернути увагу до своєї ідентичності: Дні української культури (м. Бургас), Свято українського Різдва (м. Пловдив), конференція «Драгоманівські студії» (м. Софія), активно долучаються до святкування Дня вишиванки, покладання квітів до пам'ятників відомим українцям, відзначення українських державних свят і пам'ятних дат. Щороку проводиться панахида на вшанування жертв Голодомору 1932–1933 років у церкві Святої Неділі в Софії.

У травні 1993 року в Софії почало працювати посольство України. Серед заходів посольства є чимало таких, що доповнює уяву болгар про ідентичність українців: виставки петриківського розпису, весіль-

них рушників з Дніпропетровщини, вернісажі, презентації книг, дні українського кіно, тематичні виставки тощо. За сприяння посольства України і Спілки українських організацій Болгарії у 2018 році побачив світ проспект «Слідами видатних українців в Софії» («По следите на изтъкнати украинци в София»), який є, по суті, першою спробою маркування присутності українців у Болгарії (зокрема в Софії). У проспекті представлена карта Софії із зазначенням місць, пов'язаних із присутністю видатних українців, коротка інформація і світлина цих місць.

Українці прагнуть повернути увагу до своєї ідентичності через інтеграцію в болгарське суспільство і участь у заходах, організованих болгарськими державними установами і громадськими організаціями, а також міжнародними організаціями. Так, наприклад, українці Софії і Пловдива брали

участь в ініціативах Міжнародної організації з міграції.

Міжнародний збройний конфлікт, який розпочався 20 лютого 2014 року з незаконної окупації Росією українських територій – Автономної Республіки Крим та міста Севастополь, збройної агресії, яка й донині триває в окремих районах Донецької і Луганської областей України, спонукали українців Болгарії вийти на різноманітні акції протесту – протести перед Посольством РФ, акції з метою привернути увагу болгарської громадськості до актуальної проблеми своєї батьківщини та її ворога – Росії, яка протягом десятиліть пропагувала оманливу ідею «братнього народу», участь в акціях, організованих болгарськими громадськими організаціями, які виступають проти російського впливу в Болгарії. На такі акції українці приходять завжди з українською державною символікою.

Список використаних джерел

1. Научен архив на Българска академия на науките. Ф. 11 к «Иван Шишманов». Оп. 3. А. е. 1928. Л. 35–35 гр.
2. Павлишин О. Діяльність у Болгарії представників Союзу Визволення України та Головної Української Ради. Україна і Болгарія в історії Європи. Київ ; Софія, 2019. 559 с.
3. Тризуб. Париж, 1934. № 40 (446). Рік X. 4 лист. С. 1–3.
4. Хакова Е., Москаленко В. Проф. Михайло Иванович Парашчук украински скулптор и виден обществен

1. деец (1878–1963). *Сборник документи, снимки и публикации*. София : ПАРАДИГМА, 2016. 843 с.
2. Хрушевски М. Преглед на украинската история. София, 1914.
3. Шевченко Т. Кобзар (вибір поезій). Відень : Видаєне Союза Визволення України, 1915. VII. Вип. 1.
4. Якімова А. Українці в Болгарії: філософія історичного буття (нарис). Софія, 2011. 103 с.

References

1. Scientific Archives of the Bulgarian Academy of Sciences. Fund 11k *Ivan Shishmanov*, Inventory 3, Unit of issue 1928, 35–35 b Sheets.
2. PAVLYSHYN, O. Work of the representatives of the Union for the Liberation of Ukraine and the Main Ukrainian Council in Bulgaria. In: *Ukraine and Bulgaria in the History of Europe*. Kyiv; Sofia, 2019, 559 pp.
3. *Tryzub*. Paris, 1934, 40 (446), year X, 4 sheets, pp. 1–3.
4. KHAKOVA, E., MOSKALENKO, V. Prof. Mikhail Ivanovich Parashchuk, Ukrainian sculptor and prominent

1. public figure (1878–1963). *Collection of documents, photographs and published works*. Sofia: PARADIGMA, 2016, 843 pp.
2. HRUSHEVSKYI, M. *View on Ukrainian History*. Sofia, 1914.
3. SHEVCHENKO, T. *Kobzar (selected poems)*. Vienna: Release of the Union for Liberation of Ukraine, 1915, VII, Issue 1.
4. YAKIMOVA, A. *Ukrainians in Bulgaria: a philosophy of historical existence (essays)*. Sofia, 2011, 103 pp.